

Joannes Honterus

COSMOGRAPHIA (BRASSÓ, 1542)

Részlet a IV. könyvből

Johann Honter (Brassó, 1498 – Brassó, 1549) igazi polihistor volt. Mint grammatikus, nyomdász, jogtudós, földrajztudós vagy protestáns hittérítő egyaránt marandót alkotott. Ő készítette az első pontos csillagtérképet és az első Erdély-térképet, ő alapította az első erdélyi nyomdát, ő volt Erdély első tankönyvkiadója és tan szabályzat-készítője is, és végül, de nem utolsósorban Luther, valamint Melanchton személyes támogatásával ő térítette protestáns hitre az erdélyi szászokat.

Honter főműve azonban egykori tanára, Petrus Apianus kozmográfiainak hatására írt latin nyelvű földrajztankönyve, a *RUDIMENTA COSMOGRAPHICA VOLT.* A *RUDIMENTA* első változata még Krakkóban jelent meg, és három, prózában írt könyvében a csillagvilág és a Föld teljes leírását vagy inkább leltárát tartalmazta. Honterus e munkáját 1541-ben és 1542-ben, szülővárosában, javítva és bővítve, kétszer is újra kinyomtatta. A második kiadástól azonban a szöveget, a jobb megjegyezhetőség végett, versbe – 1366 hexameterbe – szedte, s egy negyedik könyvvel is kiegészítette, amely az állatok, növények, ételek, szerszámok, használati eszközök, ruhák, fegyverek, hajórészek és betegségek katalógusát is tartalmazta immár. A *RUDIMENTA* e kiadásához csatolt, tizenhat oldalas kisatlaszt önálló műként is szokták emlegetni, ez volt ugyanis a világ első zsebatlasza. Honterus e könyve rendkívül népszerű iskolai segédkönyv lett, 1692-ig 126 kiadást ért meg, és szerzőjét Európaszerte ismertté tette.

Annak, hogy a *RUDIMENTA*-nak, világsikere ellenére, máig nem létezett magyar fordítása, több oka is lehet. Egyrészt a mű földrajzi anyaga már a maga idején eléggé elavult, hiszen a felfedezések századában is elsősorban ókori forrásokból merített. Másfelől ez a mű – s annak különösen negyedik könyve – valójában csupán egyfajta névkalógus, amely nem annyira a tárgyismertet, mint inkább a latin nyelvoktatást szolgálhatta. Harmadrészt a *RUDIMENTA*, mi tagadás, nem a magyar, hanem a „multikulti” erdélyi irodalom gyümölcse. Negyedrészt pedig, és ez sem mellékes, a mű magyarra fordítása technikailag sem egyszerű feladat.

A jelen átültetés egyébiránt a várhatóan 2014-ben – német és román pénzből, Erdélyben – napvilágot látó többnyelvű *RUDIMENTA*-kiadás részeként született. A tudós tanulmányokkal kiegészített kiadás a mű szövegének teljes német, román és magyar fordítását, valamint a latin eredeti fakszimiléjét tartalmazza majd.

Az itt közölt rövid részlet a *RUDIMENTA* zárósoraiból és hírhedett betegségkatalógusából áll. Ez a mulatságosan szörnyű katalógus orvostörténeti jelentőségén túl költészeti szempontból sem érdektelen, hiszen amellet, hogy kétségkívül emlékezetes szöveg, valahogyan a XX–XXI. századi költészettel is rokonságot tart, sőt egyenest Juhász Ferenc-i vagy Kovács András Ferenc-i reminiscenciákat is ébreszthet olvasóiban.

M. L. A.

Ám mindez csak egészségünk szolgálja e földön,
szemben a vad kórságok rettenetes tömegével,
melyeket elsősorban a négy testnedvnek, a vérnek
és a sötét meg a sárga epének, a nyáknak a vétek
vagy túlsúlya okoz, meg az ostoba, helytelen élet.
Hisz levegő, étel s az ital, mozgás, pihenés és
álm-virrasztás, ürülés és még telítődés,
s lelki jelenségek befolyásolják a mi éltünk
elsősorban, s kórokozók, ha nem óvod a tested.¹

Minden kórság részben idült, részben heveny. Így van
görcs, köhögés, tetanusz, légszomj vagy szörnyü katarrhus,
mandulalob, csuklás, reumával a hörghurut és a
strúma, a púposság, vadhús, verrúka, varasság,
gennydaganat s a szemölcs, visszér, glaukóma s a füllob,
pállás, korpa, lilás rákos daganat, valamint a
rüh s anyajegy, meg az ótvar jó pikkelysömörökkel,
tetvesség s a furunkulus és kiütése a bőrnek,
és ami csak szomszédságból fertőzi a testet.
Hajveriték, szemtágulat és lázgörcs a tagokban,
bűzös ozéna, polip, súlyos náthás köhögés és
csúf alopecia vagy fejfájás, mely gyökeret vert,
dülledt szem, szembaj, hályog meg vadkeh, az afta,
bőrfolt, pillahiány, látáshiba, szívszorulással,
fertőző mentagra, s az éji kelés² a szemölccsel,
összeesés, aszkór, orbánc, anorexia, asztma,
majd a körömlobbal jön a fogfájás meg a migrén,
hogya sokáig tart, meg a kéz köszvénye: khiragra,
majd elefántkór, gangrénával s lepra a rákkal,
tályog, sérv, kiütés, bőrbaj meg hólyag a bőrön,
majd a gonorrhoea jön, vizelelőkín prosztatbajjal,
arthritisz s isiász, köszvény s a fekély, a marasmus,
szörnyü fosás, ami hasgörcsrel társulva gyötör meg,
lép- és hasmenetel, s állandó, bős ürülésvágy,
hasvíz, ikerusz és vízkór, vérzése a bélnek,
búlimiával a kő, s nedvedzés, renyhe emésztés,
kólíka és vesekő, húgybaj, mire jó a cukorvaj,
csúnya fekély és állandó, feszülő famerevség,³
híg széklet, gyulladt mellhártya meg enterokélé,

¹ A szöveg a korban egyeduralkodó, ókori eredetű klasszikus nedvkörtan elméletére utal, a klasszikus diétetika négy alap testalkotó nedvére (sanguis, kholé, melankholé és phlegma), illetve az egészséget befolyásoló úgynevezett *hat res non naturales*ra, amelyeket először Hunain ibn Ishak (Johannitius) foglalt ekképpen össze a IX. században. Lásd: Magyar László András: A JÓ ÉLETNEK MÓDJA – A GÖRÖG DIÉTÉTIKA. Medicina, 2012.

² Epinyctis. Kelés, mely nevét onnan kapta, hogy éjjel támad, vagy hogy egész éjjel nagyon fáj.

³ Ti. priapizmus.

szívfájás s a torokbajjal vesebaj meg az anthrax,
 rémálom,⁴ meg a víziszony és epilepszia, melyet
 héraklészi betegségnek nevezünk, vagy a „szentnek”,⁵
 vagy, ha a gyűlésben tör ránk, „gyűlésinek”⁶ is még.
 Járványos pestis, paralízis sem marad itt el,
 eksztázis dühe, őrületé, vagy az elmezavar, majd
 béldugulás és szörnyü kelés, apoplexia (hűdés),
 bénulat és herpesz, végbél kiütése gyötör meg,
 majd ragya, bőrkiütés, gennyes mélyhám-kiütés, senyv,⁷
 majd a tüdő- s lépbaj, főfájás, láz jön a sorban,
 hektika, gennyes láz, harmadnapi s egynapi lázzal
 s négy napival s egyebekkel még. De az ismeri mindet
 csak, ki e föld valamennyi sötét zuga mélyire látott!

Ám mi – habár sok ezer dolgot még mondani vágytunk –
 már belefáradtunk a szavunkba. Pedig sose kár ám
 mindent elnevezésével közösen betanulni.

Azt, ami még kimaradt, s amit itt versünkben eleddig
 nem mondtunk, a tudós könyvekben megleled egyszer.

Múzsám, nos, mi pedig derekas munkánk befejeztük,
 bár viharos vizeken kellett rettegni a sorstól
 közben, míg a veszett démon meg a harc dühe tombolt.

Hagyjuk ezúttal a dalt inkább már másra: pihenjünk.

Magyar László András fordítása

Hans Sachs

EULENSPIEGEL VÉGRENDELETE

Szólt egy nap Eulenspiegel:
 „Engem az ég ma hív el.
 A bűnök szorongatnak,
 hadd gyónok meg egy papnak!”
 Midőn a pap a terhet

⁴ Lidércnyomás, ephialtes.

⁵ Az eredetiben morbus herculeus, caducus és sacrus szerepel.

⁶ Morbus comitialis (comitia = gyűlés latinul).

⁷ Cachexia, azaz általános rossz testi állapot.